

УДК 159.923:316.6

НАТАЛЯ РОЖАНСЬКА, ОТТО ВІЛЬГЕЛЬМ ВОЛЬФ

м. Миколаїв

rnv73@mail.ru

otto_von_wolff@mail.ru

КОРУПЦІЯ У ВИЩІЙ ОСВІТІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ СТУДЕНТІВ ТА ВИКЛАДАЧІВ ВНЗ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

В статті порівнюються соціальні уявлення студентів та викладачів вищих навчальних закладів Півдня України про корупцію у вищій освіті. Здійснено аналіз наукової літератури (психологічної, педагогічної, юридичної, економічної, соціологічної), присвяченої проблемі корупції в освіті. Викладено результати анкетних опитувань, проведених у грудні 2015 р. – січні 2016 р. співробітниками Чорноморського державного університету імені Петра Могили серед студентів та викладачів вищих навчальних закладів Півдня України. Наведено практичні рекомендації щодо антикорупційного виховання студентів та формування антикорупційної стратегії вищих навчальних закладів України.

Ключові слова: соціальні уявлення студентів, соціальні уявлення викладачів, корупція у вищій освіті, антикорупційне виховання студентів, європейські освітні стандарти.

У зв'язку із внутрішньополітичними змінами в сучасній Україні та обранням європейського зовнішньополітичного вектору актуалізувалася проблема корупції. Питання боротьби з проявами корупції у різних сферах суспільного життя стоїть у низці найважливіших для влади. Жорстких антикорупційних заходів потребує зближення з Європейським Союзом, який ставить однією з умов виділення фінансової допомоги Україні проведення реформ, в тому числі, спрямованих на боротьбу з корупцією. Євросоюз вважає боротьбу із корупцією однією із початкових умов для запровадження безвізового режиму для українських громадян. Дані вимоги витікають з системи європейських цінностей, серед яких дуже важливе місце належить чесності, відкритості, довір'ю. У зв'язку з цим в Європейському Союзі діють антикорупційні стандарти, які повинні визнаватися і виконуватися державами-членами, до яких прагне долучитися і Україна.

Нажаль, корупція сьогодні є однією зі значних проблем також у сфері вищої освіти України. Корупція в системі вищої освіти представляє серйозну загрозу демократії та правам людини, рівності та соціальної справедливості, повноцінному функціонуванню освітніх організацій, їх економічному розвитку [2, 3]. З точки зору перспективи соціально-

го розвитку, корупція в освітньому секторі може мати більш згубні наслідки, ніж продажність в політиці, митній службі або в інших областях, оскільки містить елементи аморальності і незаконності, залучаючи до сфери свого впливу молодь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що проблема корупції в освіті є предметом міждисциплінарних студій і вивчається в межах соціально-гуманітарних наук: психологічних, юридичних, економічних, соціологічних, педагогічних. Юридичні аспекти корупції в освіті досліджували такі вчені як Л. М. Масюк, А. А. Машиньян, В. І. Берестень, Є. Є. Румянцева, С. Роуз-Аккерман, О. Г. Карпович, П. В. Гулідов, П. В. Ларіонов, С. М. Курганський та ін. В межах юридичних досліджень фактори виникнення корупції в системі освіти розділяють на два рівні: низовий і вищий. Корупція на низовому рівні знаходить свої прояви безпосередньо в процесі навчання: прийом до навчальних закладів, вступні випробування, здача проміжних і випускних іспитів та інше. Корупція на вищому рівні пов'язана з системою акредитації, ліцензування навчальних закладів і, головним чином, з системою розподілу бюджетних коштів на фінансування системи освіти.

Економічні аспекти корупції в освіті досліджували А. Скрипник, В. Д. Андріанов,

Ф. В. Абрамов, С. С. Сулакшин та ін. В межах економічних досліджень корупція розглядається в рамках основних окреслених контурів: економічна корупція, кадрова корупція, побутова корупція. Економічна корупція, як правило, пов'язана зі зловживаннями повноваженнями в області фінансового контролю. Кадрова корупція заснована на взаємозв'язку особи, яка має право призначення на посаду або вплив на результати можливого призначення (обрання) та особи, яка в цій посаді зацікавлена. Виділяється також корупція побутова (що стосується галузі освіти, охорони здоров'я, дорожнього руху та іншого). Небезпека такої корупції криється у тому, що вона стає звичайним явищем та нормою повсякденного життя [5, 5].

Соціальні аспекти корупції в освіті досліджували І. О. Шевченко, І. Гриньова, В. В. Глуценко А. Рябов, Є. А. Борисова, Е. О. Леонтьєва та ін. Зокрема В. П. Андрущенко аналізує основні характеристики європейської вищої освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України, описує такі характерні риси європейської освіти, як демократизм, толерантність, розвиток наукової складової, академічна мобільність, рівний доступ до якісної освіти, інформатизація, мовні стратегії, академічну чесність [1]. Р. Хайнеман дає характеристику системи освіти, вільної від корупції. Її основними ознаками є: 1) рівність доступу до отримання освіти; 2) чесність при розподілі навчальних програм і матеріалів; 3) чесність і прозорість критеріїв вибору вищої освіти; 4) чесність при проведенні акредитації, в якій всі навчальні заклади оцінюються за системою стандартів, відкритих для суспільного обговорення; 5) чесність при отриманні освітніх послуг і товарів; 6) підтримання системи професійних стандартів тими, хто очолює установи, які здійснюють освітню діяльність, незалежно від форм власності установи: приватної або державної [6].

Вивченню педагогічних та психологічних аспектів корупції в освіті присвячені праці таких авторів як Г. Л. Ільїн, К. Рід, В. Аванесов, С. Комков, Н. В. Галкіна, Е. О. Леонтьєва, С. М. Ніколаєв, В. А. Смірнов та ін. Зокрема А. Л. Журавльов, та А. В. Юревич показують, що проблема корупції має яскраво виражені

психологічні складові, а також соціокультурне коріння. Авторами виділяються основні напрямки психологічного вивчення корупції, розглядаються можливості психологічної науки і практики в протидії корупції, такі як зміна толерантного ставлення до неї в суспільстві, мобілізація широких мас населення на боротьбу з нею, психологічний моніторинг законопроектів, тестування кандидатів на «хабаромісткі» посади за допомогою спеціальних психологічних методик [4].

Отже, на сьогоднішній день наявна достатня кількість наукових досліджень проблеми корупції в системі освіти. В психологічній науці дані дослідження в основному зосереджені на виявленні соціально-психологічних причин та факторів корупції. Але не приділено належної уваги аналізу соціальних уявлень про корупцію основних суб'єктів освітньої діяльності.

Метою даної статті є порівняння соціальних уявлень про корупцію у вищій освіті студентів та викладачів ВНЗ Півдня України.

У грудні 2015 р. – січні 2016 р. співробітниками ЧДУ імені Петра Могили було проведено емпіричне дослідження в рамках науково-дослідницького проекту «Наукова розробка імплементації європейських соціокультурних та освітніх стандартів» (номер Держреєстрації 0115U00314, накази МОНУ № 1243 від 31.10.14, № 105 від 09.02.15). В межах даного дослідження було проведено опитування серед студентів та викладачів ВНЗ Півдня України, одним з завдань якого стало виявлення та порівняння соціальних уявлень суб'єктів освітнього процесу про корупцію у вищій освіті.

У першому опитуванні взяли участь 375 викладачів (з них 15,2% представники вузів м. Херсону, 18,1% – м. Миколаєва, 66,7% – м. Одеси). Соціальний портрет респондентів визначався такими показниками як вчений ступінь та стаж науково-педагогічної діяльності. В другому опитуванні взяли участь 409 студентів (з них 14,4% навчаються у вузах м. Херсону, 19,3% – м. Миколаєва, 66,3% – м. Одеси). Соціальний портрет респондентів визначався такими показниками як стать, курс навчання.

Для виявлення соціальних уявлень студентів і викладачів про корупцію у вищій освіті

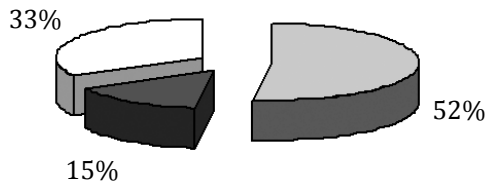

Рис. 1. Розподіл відповідей студентів на питання «Чи доводилось Вам стикатися з випадками корупції у Вашому ВНЗ?»:

■ – ні, не стикався(лась); ■ – так, стикався(лась) сам(а) особисто; □ – так, чув(ла) про це від друзів, знайомих

було застосовано метод анкетного опитування. Під соціальним уявленням розумілося «щоденне уявлення певної групи про ті чи інші соціальні явища, тобто спосіб інтерпретації та осмислення повсякденної реальності» [3]. Студентам та викладачам було запропоновано відповісти на ряд питань, серед яких були питання двох видів: закриті та напівзакриті. Відповіді на питання оброблялися з використанням математико-статистичних методів.

Студентам було задане питання: «Чи доводилось Вам стикатися з випадками корупції у Вашому ВНЗ?». Розподіл відповідей опитаних представлений на рисунку 1. Як можна побачити, приблизно половина опитаних студентів ВНЗ Півдня України або особисто стикалися з випадками корупції у власному вищому навчальному закладі, або чули про це від друзів та знайомих.

Студентам було задане питання: «У яких ситуаціях прояви корупції найбільш поширені у Вашому ВНЗ?». Розподіл відповідей опитаних представлений в таблиці 1. Як можна побачити, найбільш поширені прояви корупції, на думку студентів, в наступних ситуаціях:

Таблиця 1
Розподіл відповідей студентів на питання «У яких ситуаціях прояви корупції найбільш поширені у Вашому ВНЗ?»

Відповіді	%
Вступ до ВНЗ, магістратури	6,2
Під час здачі сесії	41,9
Щоб уникнути відрахування з різних причин	13,5
Отримання стипендії	14,1
Отримання місця у гуртожитку	13,5
При переведенні на інший факультет, у інший ВНЗ, на іншу форму навчання	2,2
«Простий знак вдячності»	4,3
Важко відповісти	4,3
Загалом	100

1) під час здачі сесії; 2) отримання стипендії; 3) отримання місця у гуртожитку; 4) щоб уникнути відрахування з різних причин. Прояви корупції також зустрічаються при вступі до ВНЗ (в тому числі до магістратури), при переведенні на інший факультет, до іншого ВНЗ, на іншу форму навчання.

Студентам і викладачам було задане питання: «Які, на Вашу думку, основні чинники виникнення корупції у ВНЗ?». Розподіл відповідей опитаних представлений в таблиці 2. Як можна побачити, основними чинниками виникнення корупції у ВНЗ як студенти так і викладачі вважають: 1) недостатню оплату праці викладачів; 2) знецінення самої вищої освіти; 3) лінощі студентів, небажання вчитися.

Студентам і викладачам було задане питання: «Які інституції мають, насамперед, протидіяти корупції у ВНЗ?». Розподіл відповідей опитаних представлений в таблиці 3. Як можна побачити, опитані студенти і викладачі

Таблиця 2
Розподіл відповідей студентів та викладачів на питання «Які, на Вашу думку, основні чинники виникнення корупції у ВНЗ?» (у % до кожної групи)

Відповіді	Студенти	Викладачі
Недостатня оплата праці викладачів	26,2	27,8
Загальне знецінення моральних норм	10,2	15,5
Знецінення самої вищої освіти – студенту потрібен лише диплом	24,0	24,7
Лінощі студентів, небажання вчитися	24,0	23,5
Відсутність дієвих форм боротьби з цим явищем у навчальному процесі	14,4	4,8
Ваш варіант	0,3	1,0
Важко відповісти	0,8	2,7
Загалом	100	100

**Розподіл відповідей студентів та викладачів на питання
 «Які інституції мають, насамперед, протидіяти корупції у ВНЗ?»
 (у% до кожної групи)**

Відповіді	Студенти	Викладачі
Ректорати, деканати	26,9	31,5
Органи студентського самоврядування	13,6	24,5
Правоохоронні органи	20,1	18,7
ЗМІ	7,7	5,1
Національне агентство зі забезпечення якості вищої освіти	11,4	8,2
Молодіжні громадські організації	4,4	3,2
Місцеві органи влади	9,0	0,9
Політичні партії	0,6	0,1
Важко відповісти	6,2	7,8
Загалом	100	100

вважають, що боротьбою з корупцією у ВНЗ в першу чергу мають займатися ректорат і деканати. Викладачі також покладають надію на боротьбу з цим негативним явищем на органи студентського самоврядування.

Окрім того, студентам і викладачам було задано питання: «Які нагальні проблеми вищої освіти в Україні, на Вашу думку, потребують першочергового вирішення у найближчі 5–10 років?» Корумпованість викладацького складу ВНЗ вважають такою проблемою 11,7% студентів та 3,8% викладачів. Студентам і викладачам було задане також питання: «Які першочергові кроки для запровадження європейських освітніх стандартів, на Вашу думку, слід здійснити?» На думку 16,4% студентів та 10,5% викладачів таким першочерговим кроком має бути боротьба з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ (хабарі, списування письмових робіт тощо).

В результаті проведеного дослідження було зроблено наступні висновки. Нажаль, корупція сьогодні залишається однією зі значних проблем у сфері вищої освіти України. Корумпованість викладацького складу ВНЗ є однією з нагальних проблем, яка потребує першочергового вирішення у найближчі 5–10 років. Боротьба з усіма проявами корупції і нечесності у ВНЗ повинна стати одним з першочергових кроків для запровадження європейських освітніх стандартів у вітчизняній освіті.

Основними чинниками виникнення корупції у ВНЗ учасники освітнього процесу

вважають недостатню оплату праці викладачів, знецінення самої вищої освіти, лінощі студентів та їх небажання вчитися. Соціально-психологічні дослідження вітчизняних та закордонних вчених доводять, що одним з провідних мотивів корупційних дій особистості є прагнення до отримання матеріальних благ. Отже, проблему корупції у ВНЗ можна частково вирішити шляхом підвищення заробітної платні професорсько-викладацького складу.

У даний час причини та механізми корупції в секторі вищої освіти різноманітні. Хабар можна отримати різними способами. Найбільш поширені прояви корупції під час здачі сесії, отримання стипендії, отримання місця у гуртожитку і щоб уникнути відрахування з різних причин. Прояви корупції також зустрічаються при вступі до ВНЗ (в тому числі до магістратури), при переведенні на інший факультет, до іншого ВНЗ, на іншу форму навчання. Опитані студенти і викладачі вважають, що боротьбою з корупцією у ВНЗ в першу чергу мають займатися ректорат, деканати і органи студентського самоврядування. Але для активної участі у боротьбі з корупцією студенти повинні бути компетентними та юридично грамотними.

Зроблені з проведеного дослідження висновки дають можливість сформулювати деякі практичні рекомендації. Складовою частиною антикорупційної стратегії вищого навчального закладу, на нашу думку, повинно стати антикорупційне виховання як складова правового виховання молоді. Антикорупційне

виховання дозволяє розвивати ціннісні орієнтації особистості для формування стійкої громадянської позиції щодо такого явища, як корупція. Однак, система антикорупційного виховання в Україні повністю ще не сформована, її відсутність негативно позначається на здійсненні правової реформи і побудові громадянського суспільства, стані законності і правопорядку. Антикорупційне виховання в вузі – це діяльність співробітників вищого навчального закладу по формуванню і підвищенню правової свідомості та правової культури в цілях протидії різним видам корупційних правопорушень та забезпечення процесу духовного формування та антикорупційної стійкості суб'єктів, що беруть участь в освітньому процесі. У вищому навчальному закладі рекомендуємо здійснення антикорупційного виховання наступними способами: 1) шляхом включення тем, спецкурсів та окремих дисциплін антикорупційної спрямованості в освітні програми, реалізовані вузом; 2) шляхом неформального антикорупційного виховання у вільний від навчального процесу час (заходи агітаційного характеру, конференції, зустрічі з працівниками правоохоронних органів та ін.)

Для протидії корупції та реалізації антикорупційного виховання необхідна цілеспрямована антикорупційна політика навчального закладу. Рекомендуємо, щоб кожен ВНЗ розробив власну антикорупційну програму (як приклад можна навести антикорупційну

програму НТУУ «Київський політехнічний інститут», розроблену у 2015 році). Антикорупційна програма повинна передбачати низку антикорупційних заходів, скерованих на: 1) запобігання корупції (у тому числі на виявлення та усунення причин корупції); 2) виявлення та розслідування корупційних правопорушень; 3) мінімізацію та усунення наслідків корупційних правопорушень. Програма також має включати норми професійної етики працівників та студентів ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. П. Основні характеристики європейської вищої освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України / В. П. Андрущенко // Вища освіта України: теоретичний та науково-методичний часопис. — 2010. — № 4. — С. 5—16.
2. Борисова Е. А. Коррупция в системе высшего образования: перспективы социального контроля (региональный аспект): автореф. дис. ... канд. соц. наук: 22.00.08 Социология управления / Екатерина Алексеевна Борисова. — М., 2013. — 30 с.
3. Глоссарий по политической психологии [Электронный ресурс]. — М. : РУДН, 2003. — Режим доступа: <http://vocabulary.ru/dictionary/8/word/socialnoe-predstavlenie>.
4. Журавлев А. Л. Психологические факторы коррупции / А. Л. Журавлев, А. В. Юревич // Прикладная юридическая психология. — 2012. — № 1. — С. 8—21.
5. Сулакшин С. С. Государственная политика противодействия коррупции и теневой экономике в России. Монография в 2-х томах / С. С. Сулакшин, С. В. Максимов, И. Р. Ахметзянова и др. — Т. 1. — М. : Научный эксперт, 2008. — 464 с.
6. Хейнеман С. Образование и коррупция / С. Хейнеман // Народное образование: общественно-педагогический журнал. — 2004. — № 9. — С. 29—37.

NATALIA ROZHANSKA, OTTO WILHELM WOLF
Mykolaiv

CORRUPTION IN HIGHER EDUCATION: COMPARATIVE ANALYSIS OF SOCIAL REPRESENTATIONS AMONG STUDENTS AND TEACHERS OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE SOUTH OF UKRAINE

In the article the social representations of corruption in higher education among students and teachers of higher educational institutions of the South of Ukraine are compared. The scientific literature (psychological, educational, juridical, economic, sociological), devoted to the problem of corruption in education, is analyzed. The results of questionnaires (carried out in December 2015 – January 2016 by employees of Petro Mohyla Black Sea State University) among students and teachers of higher educational institutions of the South of Ukraine are presented. Practical advices for anti-corruption education of students and the formation of anti-corruption strategy of Ukrainian higher educational establishments are formulated.

Key words: social representations among students, social representations among teachers, corruption in higher education, anti-corruption education of students, European educational standards.

НАТАЛЬЯ РОЖАНСКАЯ, ОТТО ВИЛЬГЕЛЬМ ВОЛЬФ
г. Николаев

КОРРУПЦИЯ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СОЦИАЛЬНЫХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТУДЕНТОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ ВУЗОВ ЮГА УКРАИНЫ

В статье сравниваются социальные представления студентов и преподавателей высших учебных заведений Юга Украины о коррупции в высшем образовании. Осуществлен анализ научной литературы (психологической, педагогической, юридической, экономической, социологической), посвященной проблеме коррупции в образовании. Изложены результаты анкетных опросов, проведенных в декабре 2015 г. – январе 2016 г. сотрудниками Черноморского государственного университета имени Петра Могилы среди студентов и преподавателей высших учебных заведений Юга Украины. Приведены практические рекомендации по антикоррупционному воспитанию студентов и формированию антикоррупционной стратегии высших учебных заведений Украины.

Ключевые слова: социальные представления студентов, социальные представления преподавателей, коррупция в высшем образовании, антикоррупционное воспитание студентов, европейские образовательные стандарты.

Стаття надійшла до редколегії 26.04.2016

УДК 159.972 053.5:616.379-008.64

ЛІЛІЯ РУДЕНКО, ЮРІЙ ГАВРИЛЕНКО, ТЕТЯНА ОСАДЧА
lilianic@mail.ru; yesyur69@gmail.com; osadchatn@mai.ru
м. Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ЕМОЦІЙНИХ ПОРУШЕНЬ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ, ХВОРИХ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ ТИПУ 1

У статті розглянуті основні причини та ускладнення цукрового діабету 1 типу (ЦД-1), а також механізм розвитку енцефалопатій, які також виникають у дітей, як наслідок основної хвороби. Психологічні проблеми у обстежених пацієнтів, що досліджувались на основі експерименту, проявлялися емоційними порушеннями, які найчастіше зустрічаються у дітей, хворих на ЦД-1. Для дослідження даних порушень були використані доступні психодіагностичні методики, які можливо широко застосовувати у лікувальних закладах у соматично ослаблених дітей для визначення їх психологічного стану. Запропонована методика свідчить про необхідність комплексного підходу обстеження і вибору тактики лікування дітей, хворих на ЦД-1 з наявністю супутньої патології (захворювання ЛОР-органів).

Ключові слова: цукровий діабет 1 типу, діти, емоційні порушення, психодіагностичні методики.

Цукровий діабет 1 типу (ЦД-1) у дітей є і залишається актуальним питанням сьогодення. ЦД-1 є хронічним захворюванням, яке в структурі ендокринної патології займає 4 місце. У нашій країні, як і в усьому світі, значне місце займає зростання кількості дітей, хворих на ЦД-1 [1; 4]. Характерно, що з кожним роком кількість дітей, хворих на ЦД-1 зростає на 5–10%, а кожні 15 років подвоюється [2; 5].

Водночас відмічається тенденція до розвитку захворювання і в ранньому дитячому

віці, що в подальшому суттєво впливає на розвиток ускладнень, інвалідизації дитини та інколи ранньої смертності. Тривалість захворювання, часті перебування в лікувальних закладах, супутня патологія, соматична слабкість, часті ін'єкції та інше можуть призводити і до психічних порушень у даної категорії дітей. Кожна дитина має право жити повноцінним життям, без обмежень та не страждати соціально і психологічно. Саме тому, зусилля лікарів, психологів, соціальних працівників